

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 114 1993

Svenska Litteratursällskapet

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Ulla-Britta Lagerroth, Margareta Wirmark

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark, Ulf Boëthius

Umeå: Sverker R. Ek

Uppsala: Bengt Landgren, Johan Svedjedal

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Slottet ing. AO, 752 37 Uppsala

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,
Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. AO, 752 37 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* bör vara maskinskrivna med dubbla radavstånd och eventuella noter skall vara samlade i slutet av uppsatsen. Titlar och citat bör vara väl kontrollerade. Observera att korrekturändringar inte kan göras mot manuskript.

ISBN 91-87666-08-01

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Fälths Tryckeri, Värnamo 1994

»Frihet, vår nordiska ära»

Gunnar Mascoll Silfverstolpe, utrikesminister Günther och beredskapsårens skandinavism

Av *BENGT LANDGREN*

December 1939: det var Finlandsinsamlingarnas och Finlandsmötenas tid, med tal och diktuppläsningar och sång (»Vårt land», »Vår gud är oss en väldig borg»). Och det som – allt sedan det stora bombanfallet mot Helsingfors på morgonen torsdagen den 30 november – dominerade tidningarnas nyhetssidor med stora svarta rubriker och nyhetsuppläsningarna och kommunikéerna i Sveriges radio på kvällarna var naturligtvis också krigshändelserna i öster: det lilla nordiska broderfolkets tappra, sega kamp mot de övermäktiga – men kanske, ändå, till sist, inte oövervinneliga – sovjetiska invasionsarméerna.

De mest fantastiska uppgifter spreds i pressen om den fruktansvärda, men otympliga ryska övermakten, den asiatiska barbaren, odjuret: om hur de i vinterkölden dåligt klädda, dåligt utspisade och till stor del övade ryska soldaterna tvingades framåt på näset med kulspruteeld från bakomvarande G.P.U.-avdelningar; om hur små finländska patruller i skogarna lyckades skingra och besegra stora sovjetiska styrkor; om hur kolossala mängder materiel och vapen övergavs av de i panik flyende ryska förbanden och föll i finnarnas händer; om hur mängder av ryska flygplan sköts ner och kringrända ryska kompanier förintades till sista man.

I början av månaden skildrades i svenska tidningar hur general Wallenius trupper i Nordfinland, norr om Kemijärvi, den 6 december kunnat nedgöra 3.000 ryssar i hårda strider i sträng kyla. Någon vecka senare spreds nyheten om den stora finländska segern norr om Ladoga, vid Tolvajärvi, då den 139:e ryska divisionen blev helt uppriven och med stora förluster kastades tillbaka mot Ägljärvi. Strax före jul, den 21 december, uppgavs Sovjetstyrkorna börja retirera efter en stor finsk offensiv både på nordfronten och centralfronten: den ryska reträtten på ishavsfrenten föll alldeles samman och ur-

artade till oordnad flykt mot Petsamo. Vid Salla förstörde finska skidlöpartrupper de ryska etapplinjerna och vid Ägljärvi stupade 2.000 ryssar.

Så följde, på årets sista dag, det som i tidningarnas nyhetstelegram beskrevs som »Sylvestersegern» vid Suomussalmi, där de finländska försvarsstyrkorna under överste Siillasvuo – denna decembermånads stora hjälte också i Sverige – efter långvariga strider skingrade och krossade den 163:e sovjetiska divisionen.¹ »Mina truppers kampvilja och utomordentliga ut hållighet hade lett till seger för de finska vapnen», rapporterade befälhavaren Siillasvuo och tillfogade några sedermera ofta citerade ord om hur segern firades av de finska soldaterna: »I aftonskymningen, då de fientliga flygarna inte längre kunde oroa, samlades trupperna till fältgudstjänst för att prisä Herren, som inte hade övergett de sina.»²

Det dagsaktuella skeendet och krigshändelserna i öster, på den finska fronten, satte också i hög grad sin prägel på Sveriges riksradios program denna nyårsafton, söndagen den 31 december 1939. Efter nyårsbönen från Härnösands domkyrka, med predikan av biskop Torsten Bohlin, som valt den gamla psalmen 135 (»Dig, Helge Ande, bedja vi, / Att med din kraft du står oss bi / Under prövotider / Och svåra strider») som första psalm i denna nyårsbön, och efter uppläsningen av dagsnyheterna, talade den nye utrikesministern i samlingsregeringen, Christian Günther, kl. 23.00 under rubriken *På tröskeln till ett nytt år.*³

Explicit berör Günther visserligen kriget i Finland endast ytterst kortfattat och i tämligen försiktiga ordalag – »Lyckligtvis håller Finland på att väcka världen ur den själlöst aritmetiska politikens mardröm» – men ändå kan det inte råda någon tvekan om att det är läget i Finland och förhållandet mellan Finland och Sverige

som utgör utgångspunkten och det egentliga temat för utrikesministerns tal denna nyårsafton, som han inledningsvis kallar »ödesmättad, högtidlig, tung av för vår framtid livsviktiga frågor». Med anspelningar på 1890-talets fosterländska diktning (Heidenstams »Sverige») och under frammanande av de stora historiska minnena, den nationella ödesgemenskapen, spelar Günther i sitt tal till svenska folket ut känslan av nationell gemenskap mot känslan av solidaritet med det »blödande broderfolket»:

det som i kväll står framför oss är vårt eget folk och land, Sverige, som för oss nu mer än någonsin är vårt hem på jorden. Ja, hur djupt vi än känna med vårt blödande broderfolk, hur väl vi veta att världens öden avgöras utanför våra gränser, så är det dock Sveriges öde som i denna stund helt upptar våra tankar. Och när vi se för oss vårt land som det nu ligger, fredligt men i spänd väntan, mellan krig i väster och krig i öster, då vidgas tidsperspektivet, vi se inte bara ett år tillbaka, vi blicka ned genom generationer och sekler, och svenska folkets skiftesrika, hårda, långsamt framväxande underbara historia tonar mot oss i vinternatten som en hög och meningsfull symfoni. [...] I denna nyårsnatt lova vi svenskar varandra att hålla samman för att värna om det som är vårt och skall förbli vårt, allt detta som inte ens behöver uttryckas med ord, så klart och otvetydigt veta vi alla vad vi mena. [...] [Vi] veta dock alla att nu arbeta vi svenskar tillsammans för samma mål, det som för oss som folk framstår som det högsta.⁴

Rimligtvis var utrikesministerns utstuderat känslomättade tal till det radiolyssnande svenska folket i den bistra nyårsnatten avsett som ett försvar för regeringens neutralitets- och återhållsamtlinje, som en maning till besinning i Finlandsdemonstrationernas, Finlandsmötenas och frivilligkampanjernas upphettade atmosfär; Alf Johansson har i sin avhandling om svensk politik och opinion under vinterkriget visat hur irriterad och oroad man i regeringskretsar vid denna tid var inför de långtgående kraven på aktivare stöd åt Finland och framför allt inför de opinionsbildande grupper som pläderade för svenskt militärt ingripande i finsk-ryska kriget.⁵ Det egentliga budskapet i Günthers nyårstal kan sammanfattas med rubriken på en cirkulärledare i socialdemokratisk press under samma månad: »Nationen får ej splittras»;⁶ eller – enklare och mera brutalt uttryckt: Var och en är sig själv närmast. Finlands sak må – i viss mån – vara vår: men inte i så hög grad, att Sveriges nationella säkerhet äventyras; i första hand gäller det att till varje pris »värna om det som är vårt».

Men bara en stund senare skulle radiopubliken få höra helt andra appeller. Sedan skådespelaren Arnold Sjöstrand traditionsenligt deklamerat Tennysons »Nyårsklockan» från Renberget på Skansen och tolvslaget förklingat följde ett samnordiskt program: *Nordiska skalder hälsar det nya året*. Danmark representerades av Axel Juel, Island av David Stefanson, Finland av Jarl Hemmer och V.A. Koskaniemi; för Norge medverkade Gunnar Reiss-Andersen och för Sverige Gunnar Mascoll Silfverstolpe.⁷ Den sistnämnde läste, som en »Hälsning till Norden från Sverige», sin nyskrivna dikt *Östanhavs*. Dikten – eller i varje fall vissa partier av dikten – måste av lyssnarna ha uppfattats som en direkt replik på utrikesminister Günthers tal strax dessförinnan:

Ingen kan komma ifrån maningen denna minut. Gripna som aldrig förut höra vi klockornas dån. Syskon vid fjällbygdens kammar, syskon på hedarnas jord, en är den tanke som flammnar, ett är vårt ord.

Köldblåa natt – i din luft, bleknande långsamt mot dag, andas vi in med vart drag frihet för själ och förnuft. Hotet – som förr – är oss nära. Ingen oss fordom betvang. Frihet, vår nordiska ära, tala i klockornas klang!

II

Östanhavs tiger dock kyrktornens mörka malm. Gömda i flock vid flock sjunga soldater en psalm. Hetare sång än denna steg ej mot stjärnornas bloss. Så kan sin tro bekänna Finland, som kämpar för oss.

Syskon, se, natten är stor, tecknet i rymderna hårt. Värnande det som är vårt står nu vår yngste bror. Bort mot hans frostiga mosse tankarna gå från en värld. Benjamin, fältklädde gosse, välsignad vare din färd!⁸

Silfverstolpes dikt väckte uppmärksamhet och fick stor genomslagskraft. Den citerades i Dagens Nyheter den 2 januari och den kom att höra

till Finlandsmötenas deklamationsrepertoar under de följande månaderna före Moskvafreden. En orsak till detta var väl, att den – som sagt – fungerade som en retoriskt effektiv replik på de neutralistiska eller isolationspolitiska appeller – med utgångspunkt från den *svenska* nationella säkerheten – som kan inläsas i Günthers nyårstal och som även exponeras i den regeringsvänliga pressen vid denna tid.⁹

Mot temat om den svenska ödesgemenskapen, »Sveriges öde», förankrat i nationens historia, i »svenska folkets skiftesrika, hårda [...] underbara historia» i Günthers anförande står, i *Östanhavs*, föreställningen om den *nordiska* ödesgemenskapen, den gemensamma nordiska historien och det nordiska frihetsarvet: »Hotet – som förr – är oss nära./Ingen oss fordom be tvang./Frihet, vår nordiska ära/tala i klockornas klang!» Och mot Günthers vädjan att »vi svenskar» måste hålla samman »för att värna om det som är vårt» står i Silfverstolpes dikt orden om hur den yngste brodern i syskonkretsen, Finland, nu kämpar för hela Nordens frihet: »Värande det som är vårt/ står nu vår yngste bror».

Silfverstolpes uppmärksammade nyårsdikt i Sveriges radio fyllde således uppenbarligen en funktion som ett inlägg i den offentliga politiska debatten och den demonstrerar motsättningen mellan å ena sidan samlingsregeringens återhållsamma, försiktigt avvaktande hållning och den med regeringslinjen lojala opinionen och å andra sidan de grupper – med centrum i Finlandskommittén och samfundet Nordens Frihet – som krävde ett hårdare svenskt engagemang, ett mera omfattande och aktivt stöd åt Finland.

Men *Östanhavs* utgör också något av ett idealtypiskt exempel på den svenska Finlandskommitténs och den svenska beredskapspoesiens retorik och mytologi. Det intima tilltalet, apostroferingen av de nordiska grannländerna som syskon, är ju en klichéartad metaforik med rötter i 1800-talets skandinavism:

Men du, min frelste norske bror,
som står på fredlyst grunn
i kraft av løftets fagre ord,
forglemt i farens stund, –
stryk du på flukt fra fedrestavn,
jag over havets hvelv,
gå glemselgang fra havn til havn,
og list deg til et fremmed navn,
og gjem deg for deg selv!

Hvert stormsucc som i Norge går

langs li fra Danmarks hav,
deg spørrende med redsel slår:
min bror, hvor ble du av?
Jeg stred en livsens-strid for Nord;
mit hjemland ble en grav; –
jeg speidet over belt og fjord
forgjeves dine snekkers spor.
Min bror, hvor ble du av? –¹⁰

Såväl denna metafor som *Östanhavs* bärande tema om det gemensamma, överhängande hotet mot den nordiska syskonkretsen och dess frihetsarv anknuter till en huvudlinje i den samtida profinska opinionsbildningen; Silfverstolpes försäkran, att »*Finland [...] kämpar för oss*» varierar Finlandskampanjernas nötta slagord *Finlands sak är vår!*, som i sin tur hade en konkret strategisk och patriotisk innebörd: skulle kanske Finland gå under som suverän stat? Och skulle ryssarna sedan stanna vid Torne älv? Stod inte Sverige och de andra nordiska länderna i tur sedan Finland ockuperats?

I skriften *Uppbåd för dessa* från vinterkrigets inledningsskede kopplar en rad svenska författare (bl.a. Eyvind Johnson, Ebbe Linde, Harry Martinson och Vilhelm Moberg) samman Sveriges öde med Finlands. Hotet mot Finland riktar sig också mot Sverige: »Vi ser olyckan närma sig, steg för steg, obönhörligt. I går Polen, i dag Finland, i morgon vi själva. Vi förstår vad som väntar oss», skriver Harald Beijer i sitt bidrag.¹¹ I *Trots allt* förklarade Ture Nerman redan den 2 december: »Om Finland stryps, då står vi själva nästa gång i tur». Detta blev också ett huvudargument i den profinska agitationen under krigets första månad.¹² Man möter det, exempelvis, i Vilhelm Mobergs broschyr *Till Sveriges bönder*, som genom Nordens Frihet sändes ut i massupplaga i december. Det återfinns i Finlandskommitténs kryptiska annonser, med deras citat ur Tegnér's Svea (»Tror du dig ensam trygg? Så är ej våldets art/var viss, det klappar ock uppå din fjällport snart» etc.),¹³ och i Hans Dhejnes tidstypiska dikt »Till Finland», publicerad i Svenska Dagbladet den 3 december:

Till er, till finska bröder,
vår yttersta post i öst,
till Finland, som tappert blöder,
vi talar med hjärtats röst.

»Skulle Finland falla blir Sveriges strategiska läge en omöjlighet [---] Det finns heller ingen tänkande svensk som på allvar vill göra gällande, att självhärskaren i Kreml ämnar låta sina

horder stanna vid Torne älv», heter det i en ledare i det profinska organet *Nu* veckan 15–21 december.

Hotet från Sovjet var – trots rapporterna om segern vid Suomussalmi och andra finländska framgångar – också närvarande dagarna kring nyåret och kan avläsas i några huvudrubriker i Dagens Nyheter den 31 december: »Sibiriska truppmassor till finska fronten»; »Bombregnet mot Tammerfors»; »40.000 ryssar insätts i ny Uleåborgsoffensiv».

Senare, under den ryska uppladdningen och februarioffensiven, skulle Silfverstolpes ord om att »Finland [...] kämpar för oss» naturligtvis få en ännu större aktualitet. I första numret av *Den frivillige*, frivilligrörelsens fronttidning, skrev dess redaktör Olof Lagercrantz den 28 januari 1940:

det är Sveriges egna gränser, dess militära gränser, som gå genom de finska ödemarkerna i norr, som korsar Ladoga, som skär över Karelska näset. [...] Det är våra egna gränser det gäller. [...] Därför strida vi tillsammans, därför skola vi ej svika, vad som än gäller.¹⁴

Harry Martinsons dikt »Till de fallna» i samma tidning upprepar Lagercrantz' solidaritetsförsäkran. Dikten är en hyllning till de i vinterkriget stupade som manande exempel för de övriga nordiska folken:

Och fram gå andra där ni föll för Norden.
Vår väg är klar, det gives inget val.
Framför oss gå ni ännu sedan döda
och hålla Nordens ställning dal för dal.¹⁵

★

Bara några månader senare, efter den 9 april, var situationen en annan. Nu var det Danmarks och – i än högre grad – Norges tur att inta platsen som av främmande makt hemsökta brödrafolk i den nordiska syskonkretsen. »Norges sak är vår!», »Norges kamp är vår», försäkrade Ture Nerman och andra.¹⁶ Liksom tidigare Finland framställs nu Norge i tidningsledare och i olika solidaritetsmanifestationer (*Nordens stämman*, *En broder i nöd*, *Norge – broderland* m.fl.) som förebild och moraliskt exempel inför den kamp som snart antas vänta det egna landet, Sverige. Och med samma grepp som Silfverstolpe utnyttjar i *Östanhavs* för att understryka den nordiska ödesgemenskapen kan exempelvis Anders Österling i dikten Norden – publicerad i

antologin *En broder i nöd* (1942) – åberopa de historiska och kulturella föreningsbanden när han vill framhäva den djupa samhörigheten mellan svenskt och norskt: »Av samma forntids-saga/vår barndom fick sin färg/Vi känna roten draga/som träd på samma berg.»

Naturligtvis finns det en väsentlig skillnad mellan det svenska Finlandsegagemanget under vinterkriget och motsvarande engagemang för Norge efter den 9 april. Öppenheten i Finlanddebatten var trots allt mycket större: tonen var fränare, fördömandet av angriparen hårdare; motsvarigheter till vad som skrivits om Sovjet under vinterkriget tycks nu ha varit omöjligt att framföra offentligt om Tyskland. Regeringens restriktiva tryckfrihetspolitik, i förening med en på de flesta håll lojal själv censur, påverkade i hög grad debattklimatet. Beskedliga-re och mera kryptisk i hänsyftningarna än *Östanhavs* är också Silfverstolpes hälsning till deltagarna i Danska veckan i Stockholm i mitten av mars 1941:

När fönstrens luckor skruvas
och vaktpost ställs vid hemmets dörr,
kan dagligt liv som aldrig förr
av danska ord förljuvas.
Om makt en gång förkunnar
att tvång skall binda Danmarks dikt
– så bor det särskild tillförsikt
i sång från slutna munnar.

Att ärvda ord försvara
är kallet som er dagen ger.
Oprövade vi hälsa er
som prövat nöd och fara!
Tills stridens vågor domna,
er gärning gäller Nordens väl.
Budbärare från Danmarks själ,
dess fria själ, välkomna!¹⁷

Men engagemanget tar sig ändå ganska likartade retoriska och poetiska uttryck. Formlerna – uppsättningen av klichéartade metaforer och parabler för ont och gott – fanns färdiga för återanvändning. Man skulle kunna hävda, att Silfverstolptes nyårsdikt utgör ett av de första, så att säga rikttningsangivande skönlitterära bidragen till beredskapsårens skandinavistiska renässans – den nya skandinavism och den bekännelse till ett *nordiskt* fosterland, som återfinns i pläderingarna för en nordisk förbundsstat¹⁸ och som får sin litterära manifestation i bl.a. Hjalmar Gullbergs »Hälsning till Danmark», i Eyvind Johnsons medeltidsnoveller och Krilontetralogi samt i Pär Lagerkvists »Nor-

den år vårt fosterland» från sommaren 1940.¹⁹

Representativ är Silfverstolpes dikt också i ett annat avseende. Det politiska budskapet draperas i en religiös språkdräkt; Finlands kamp framstår som en trosbekännelse, en strid för kristna värden mot den bolsjevikiska gudlösheten, en kamp över vilken poeten-officianten vill uttala sin välsignelse.

Bilden av de psalmsjungande finländska soldaterna, vilkas förtröstansfulla sång stiger mot midvinternattens nordiska stjärnhimmel, erinrar om Siillasvuos skildring av fältgudstjänsten på aftonen efter segern vid Suomussalmi och är väl inspirerad av samtida frontreportage. Den har många paralleller i den samtida rikssvenska och finlandssvenska litteraturen. Så i den dikt – »Finlands nyår» – Silfverstolpes vän Jarl Hemmer läste i Sveriges radio nyårsnatten 1940:

Här frodas inga frasers kram, här vet var
själ som andas
att han är vägd på rättens våg och vald till
dess soldat. –
O Du, som länkar livets gång – när nästa
nyår randas,
då låt oss upprätt stå som nu till värn mot
våld och hat!

Mot gudlöshetens vilda storm vårt bröst
i stolthet häves,
vår lott blev att för kristenheten segra eller
dö.

Vårt folkhem är ej murat till så tätt att
folket kväves.
Vi andas in en högre luft i brand och blod-
dränkt snö.²⁰

Vid samfundet Sverige-Finlands Runebergsaf-
ton i Stockholms konserthus den 5 februari 1940
läste Emil Zilliacus sin nyskrivna diktykel »Ru-
nebergsdagar»²¹. I denna antar Runebergs dik-
ter närmast karaktären av heliga texter och de-
ras upphovsman hyllas som profet eller frälsare:

Men aldrig har vårt inre ljus, Ditt ljus,
lyst över hela landet klarare
från varje skyttegrav, från varje hus,
över försvarade, över försvarare.
Sänk mera skräck och mörker över landen,
och vi bli mera brinnande i anden!

»Vårt land, vårt land!»
Hör, hymnen stiger, ofta stum, men stark
från varje koja och från all den mark
där våra hjältar kämpa, segra, falla –
från Lapplands öde vidd till Näsets strand,
från Taipele till Suomussalmi, Salla!²²

Själva hemsökelsen, kriget – trots alla dess fador

– framställs som positivt värdeskapande: det medför en nationell väckelse, en förädlade re-
ning. Den patriotiska förkunnelsen ikläds – lik-
som i Silfverstolpes nyårsdikt – en pseudore-
ligiös språkdräkt, i enlighet med traditionella
ideologiska mönster; Zilliacus bön, »Sänk mera
skräck och mörker över landen,/och vi bli mera
brinnande i anden!», ligger idémässigt helt i lin-
je med Heidenstams »Åkallan och löfte»:
»Barmhärtiga öde, tänd blixten som slår/ett folk
med år av elände!» I en annan av Silfverstolpes
Finlandsdikter – »Offerdöden», tryckt i mars
1940 – ses vinterkriget på samma sätt. Döden är
en skön offerhandling på det heliga fosterlan-
dets altare:

Se, hur offrets flamma tänder
starka, glada öden
och åt saken ett slitet
öde ger sin hand!
Oavlåtligt händer
undret inför döden.
Kraften ger ett litet,
heligt fosterland.²³

Finlands kamp lyfts upp på ett högre plan, för-
klaras äga gudomlig sanktion: »När ett folk fått
bli en blank klinga i en ärkeängels hand – hur
skulle det folket kunna frukta döden?» frågar
Silfverstolpes vän Sten Selander i ett reportage
från Sallafrenten den 29 januari 1940.²⁴ T.o.m. i
högmässopredikningar från denna tid möter så-
dana tankegångar; så i en predikan av Hans
Åkerhielm (fältpräst i frivilligkåren) den 10
mars:

Vi svenskar höra i dag rättfärdighetens röst öster-
ifrån, från Finland. Det har behagat Herren Jesus att
uppenbara sig i Finlands kamp. Vi hade trott, att av
ett krig kommer intet annat än ont. Nu se vi, hur
kampen i Finland öppnar våra och världens ögon: det
onda blir avslöjat som ont – det goda visar sin styrka.
Jesus har tagit Finland i sin tjänst.²⁵

Den egendomligt pastischartade fusionen av
kristendom och politisk förkunnelse präglar un-
der krigsåren inte endast Finlandsengagemang-
ets tal, predikningar och dikter. Konstellationen
»Gud och fosterlandet» (för att använda sig av
Herbert Tingstens formel) kom att höra till de
retoriska klichéerna i beredskapstidens Sverige.
Gud tänkes stödja det svenska (eller nordiska)
fosterlandet. Och omvänt: »Den svenska linjen
är en kristen linje», hävdades i unglyrkorörel-
sens efterföljd.²⁶ Kristendomen blir en garant
för såväl de fosterländska som de humanistiska

grundvärdena, för det svenska rätts- och frihetsarvet; »Guds ord bär icke bojor», skriver Gullberg med ett citat från Pauli brev i en dikt från januari 1942: »För våra fäders Gud/fritt lyfter sig och faller/vår svenska melodi».²⁷

*

Ack vilken tröttsam och tidsbunden patriotisk, skandinavistisk och pseudoreligiös elokvens! Vilken »frasernas vaktparad», för att citera Stig Ahlgrens elaka karakteristik av den svenska beredskapslitteraturen i en artikel från världskrigets slutskede, mars 1945.²⁸ Vi har svårt att förstå och förlika oss med den dåtida publikens och kritikens uppskattning av denna diktning; hur kunde Hjalmar Gullbergs beredskapspoesi i *Fem kornbröd och två fiskar* (1942) höjas till skyarna av recensenterna och säljas i nära 17.000 exemplar, medan Erik Lindegrens *mannen utan väg* från samma år knappast alls uppmärksammades och bara kunde utges i en privatupplaga på 200 exemplar²⁹

Beredskapsförfattarna må ha uppfattat sig själva som oegennyttiga kämpar för demokrati och frihet och nordisk solidaritet, i opposition mot krigsårens svenska eftergiftspolitik och en räddhågad regerings undfallenhet inför diktaturstaterna. Men i vår litteraturs historia betraktas ju beredskapsdiktningen som ett regressionsfenomen, vilket bidrog till att fördröja modernismens definitiva genombrott i Sverige med flera år.³⁰ En dikt som *Östanhavs* visar hur snabbt den litterära sensibiliteten förändras och hur beroende den är av yttre faktorer, av mer eller mindre tillfälliga opinioner och stämningar. En gång, under andra världskrigets år, upplevdes dikten, som författaren själv läste i radio för svenska folket natten mellan 1939 och 1940, som stark och hänförande poesi:

Särskilt gripande är den hälsning till Norden som sändes ut i radio på nyårsnatten och vars slutstrofer bättre än något annat tecknar den fruktansvärda och samtidigt storslagna situation, som Finland befann sig i.³¹

En bättre talesman i radio kunde Sverige inte haft den minnesvärda nyårsnatten 1940 när »Östanhavs» hamrade versrader nådde de hundratusenden av lyssnare. Det var ett ödesmättat ögonblick som jag personligen aldrig glömmer – en stämning av dov beslutsamhet men också av stolthet att tillhöra en ras, vars känsla för frihet och rättfärdighet brunnit likt en fackla genom sekler.³²

När klockorna ringt in det nya året, började han läsa, och aldrig glömmer vi väl hans röst den natten.³³

Nu har de nationella och skandinavistiska stämningar som bar upp *Östanhavs* och andra beredskapsdikter för länge sedan förvandlats till historisk rekvisita. Jag är övertygad om att vi redan i mars 1945 helhjärtat skulle ha instämt i Stig Ahlgrens kritik av beredskapslitteraturens »ballongspärrar av vackra fraser och modigt tal, som hölls svävande i de högre rymderna utan att få sitt stridsvärde prövat». Men vi skulle säkert också, ett halvt decennium tidigare, icke utan gripenhet ha lyssnat på Gunnar Mascoll Silfverstolpes nyårsdikt i Sveriges riksradio.

NOTER

¹ Redogörelsen för nyhetsrapporteringen enl. *Svenska Dagbladet* 1–31 dec. 1939. För pressreaktion och opinionsbildning i Sverige under vinterkriget se Johansson, A. *Finlands sak. Svensk politik och opinion under vinterkriget 1939–1940*, 1973. Några huvudlinjer i de litterära bidragen till opinionsbildningen behandlas i Landgren, *Hjalmar Gullberg och beredskapslitteraturen. Studier i svensk dikt och politisk debatt 1933–42*, 1975, s. 76–90.

² Siillasvuo, Hj., *Striderna i Suomussalmi*, 1940, s. 131f.

³ Radioprogrammet för nyårsafton enl. *Dagens Nyheter* 31.12.1939.

⁴ Günthers tal här cit. enl. *Dagens Nyheter* 2.1.1940; omtr. i Günther, Ch., *Tal i en tung tid*, 1945, s. 7–11. Enl. Johansson, s. 113 skall Sigurd Curman före uppläsningen av Tennysons nyårsdikt från Skansen ha passat på tillfället att utanför programmet göra ett profinskt inlägg.

⁵ Johansson, s. 97ff, 101ff.

⁶ *Ibid.*, s. 111.

⁷ Jarl Hemmer läste vid tillfället ifråga sin dikt »Finlands nyår», sedermera tr. i samlingen *Du land. Femton tidsdikter*, Helsingfors 1940, s. 10–12. För finländsk diktning under vinterkriget se Hellman, B., »Det hemliga vapnet». En studie i den finländska vinterkrigsdiktningen», *Från dagdrivare till feminist. Studier i finlandssvensk 1900-talslitteratur*, Helsingfors 1986, s. 195–234.

⁸ Här cit. efter Silfverstolpe, G.M., *Hemland*, 1940, s. 25f. Om den personliga bakgrunden till Silfverstolpes Finlandsenngång – bl.a. ungdomsvännen Gunnar Jägerskiölds död i striderna vid Tammerfors i april 1918 – se Kjersén, S., *Gunnar Mascoll Silfverstolpe, Skalden och människan* (Studentfören. Verdandis småskrifter, 458), 1943, s. 61f samt Jägerskiöld, L.A. »Gunnar Mascoll Silfverstolpe och trofastheten», *En bok om Gunnar Mascoll Silfverstolpe*, 1944, s. 96ff.

⁹ Jfr Johansson, s. 109ff, 327ff.

¹⁰ Ibsen, H., »En broder i nød» (1863). Dikten här cit. i den i *Digte* (1871) tr., senare versionen. Om den

urspr. versionen se t.ex. Didrik Arup Seips inl. t. Ibsen, *Samlade Verker. Hundreårsutgåve*, Bd XIV, Oslo 1937, s. 30; jfr *ibid.*, s. 306–08. För den här disk. metaforiken och tematiken i 1800-talets skandinavism se SAOB, V, B 4263–64, 4267; Tarschys, B., *Talis Qualis. Studentpoeten. Miljö- och tidshistoriska studier*, 1949, s. 301ff.

¹¹ *Uppbåd för dessa!*, 1939, s. 5.

¹² Johansson, sa. 218f.

¹³ *Ibid.*, s. 210.

¹⁴ Om Lagercrantz och vinterkriget se Siv Storås avh. *Lyriker med förhinder. Studier i Olof Lagercrantz' tidiga författarskap*, Åbo 1990, s. 207–28.

¹⁵ Om Martinsons inställning till vinterkriget se senast Lundberg, J., *Den andra enkelheten. Studier i Harry Martinsons lyrik 1935–1945*, 1992, s. 48ff.

¹⁶ Se Nermans ledarkommentar i *Trots allt!* 13.4 1940; dens., »Till Norge (1940)», *Dikt i dag*, 1944, s. 43. Om svenska författares reaktion på ockupationen av Norge, se Landgren, s. 90–103.

¹⁷ Dikten, »Danmarks ton», tr. i Silfverstolpe, *Samlade dikter*, 1942, s. 234ff.

¹⁸ Ett uttryck för detta var K. Petanders, W. Kleens och A. Örnes skrift *Nordens förenta stater* (1942). Jfr Tingsten, H., *Debatten om nordisk enhet*, 1943, s. 5; Ekelöf, P.O., »Nordens politiska enhet». *Norden. Årsskrift*, 1942, s. 20. Om likartade idéer i 1800-talets skandinavism se Holmberg, Å., *Skandinavismen i Sverige vid 1800-talets mitt*, 1946, s. 236ff.

¹⁹ Jfr Landgren s. 99ff, 182ff.

²⁰ Hemmer, s. 11.

²¹ *Svenska Dagbladet* 6.2 1940.

²² Zilliacus, E., *Finlands festspel*, Helsingfors 1940, s. 46f.

²³ Tr. i *Kronprinsessans bok för Finlands Röda Kors* (utg. i mars 1940), s. 28ff; Omtr i Silfverstolpe, *Hemland*, s. 29f.

²⁴ *Svenska Dagbladet* 29.1 1940.

²⁵ Här cit. efter Åkerhielm, H., *Folket som segrade*, 1940, s. 84.

²⁶ Westman, K.B. »Den svenska linjen i vår inre historia», *Ny Kyrklig Tidskrift* 1941:2–3, s. 49.

²⁷ Gullberg, Hj., *Fem kornbröd och två fiskar*, 1942, s. 26ff. Jfr Landgren, s. 179ff.

²⁸ Omtr. i o. här cit. efter Ahlgren, S., *Det kritiska uppdraget*, 1946, s. 92–109.

²⁹ Landgren, s. 159–68; Cullhed, A., »Tiden söker sin röst». *Studier kring Erik Lindegrens mannen utan väg*, 1982, s. 56.

³⁰ Jfr t.ex. Algulin, I., *Tradition och modernism. Bertil Malmbergs och Hjalmar Gullbergs lyriska förnyelse efter 1940-talets mitt*, 1969, s. 23ff.

³¹ Lagercrantz, O., »Fyra diktsamlingar», *Ord och Bild* 1940, s. 418.

³² Prins Wilhelm, »Kring en god vän och kamrat», *En bok om Gunnar Mascoll Silfverstolpe*, 1944, s. 11.

³³ Sundell, G., »Ordet humanism skall stå i rubriken. Några minnen från Gunnar Mascoll Silfverstolpes verksamhet som publicist», *En bok om Gunnar Mascoll Silfverstolpe*, s. 108.